

Przemoc, kary cielesne i krzywdzenie dzieci

Artykuł prezentuje wyniki ważniejszych prac badawczych i debat konceptualnych, dotyczących opisu, analizy i wyjaśniania zjawiska przemocy wobec dzieci, krzywdzenia dzieci, a w szczególności problemu stosowania kar cielesnych.

Ważnym celem tej pracy jest również zasygnalizowanie takich obszarów w badaniach nad przemocą i karami fizycznymi, które nadal wymagają pogłębionych analiz, zastosowania nowych podejść teoretycznych i metodologicznych oraz podjęcia bardziej systematycznych, zakrojonych na szeroką skalę, międzykulturowych studiów zagadnienia.

Wprowadzenie

Badania nad przemocą wobec dzieci mają stosunkowo długą historię, zapoczątkowaną naukowym opisem „syndromu dziecka maltretowanego”, wprowadzonym do literatury medycznej przez Henry’ego Kempe (Kempe 1962).

Choć od tamtej pory zgromadzono dużą wiedzę empiryczną na temat uwarunkowań, rozmiarów oraz skutków przemocy wobec dzieci, problematyka kar cielesnych wydaje się obszarem, który nadal wymaga intensywnych, wielodyscyplinarnych studiów.

Problemy diagnozowane w psychologicznych badaniach nad stosowaniem kar cielesnych można sprowadzić do trzech podstawowych zagadnień:

- 1) konceptualnych modeli rodzicielstwa (czy i jaki model rodzicielstwa wyjaśnia skłonność rodziców do fizycznego karania dzieci?);
- 2) wychowawczej skuteczności kar cielesnych (czy i w jakim stopniu stosowanie kar fizycznych optymalizuje skuteczność wychowawczą?);
- 3) skutków – bezpośrednich i odległych stosowania kar cielesnych (jakie są bezpośrednie, a jakie odległe skutki fizycznego karania w dzieciństwie?).

Socjologiczno-prawne oraz etyczne aspekty stosowania kar cielesnych wobec dzieci stanowią w badaniach empirycznych nie mniej ważny, a zarazem niezwykle interesujący nurt dociekań. Podstawowym pytaniem, na jakie próbuje się tutaj znaleźć odpowiedź, to pytanie o ustalenie granicy pomiędzy tak zwaną „dopuszczalną” karą fizyczną a jej nadużyciem, w niektórych przypadkach kwalifikowanym jako przestępstwo (Andrejew 1964; Czumbil, Hyman 1997). Badania w tej dziedzinie jednoznacznie pokazują, że ustalenie takiej granicy zawsze bazuje na arbitralnej ocenie, wynikającej z kontekstualnej analizy przypadku. Oznacza to, że zobiektywizowana regulacja prawna „dopuszczalności” zastosowania kary fizycznej, jak też jej natężenia – w praktyce nie jest wykonalna (Winiarz 1973). Nieprecyzyjna formuła prawna nadająca rodzicom czy opiekunom prawo fizycznego karania dziecka i pozostawiająca im swobodną interpretację okoliczności użycia kary oraz jej natężenia, nie tylko nie chroni w wystarczającym stopniu dobra i bezpieczeństwa dziecka, ale wręcz naraża je na bycie skrzywdzonym fizycznie oraz emocjonalnie.

Tymczasem wyniki niemal wszystkich badań nad przemocą wobec dziecka czy karami fizycznymi jednoznacznie wskazują na ich znaczne, negatywne konsekwencje. Dotyczą one nie tylko bezpośredniego ryzyka „nadużycia” kary,

prowadzącego do fizycznego oraz emocjonalnego skrzywdzenia dziecka, ale też do zaakceptowania przemocy fizycznej i w konsekwencji praktykowania kar fizycznych w stosunku do własnych dzieci.

Dyskusje wokół definicji

Analiza problematyki kar cielesnych wymaga wyboru kontekstu teoretycznego oraz przyjęcia ustaleń terminologicznych. Wydaje się, że najbardziej właściwym będzie ulokowanie kar fizycznych w obszarze badań nad przemocą w rodzinie, w szczególności w obszarze badań dotyczących krzywdzenia dziecka.

Agresja, przemoc i kary fizyczne

„Przemoc” jest definiowana jako akt przeprowadzony z intencją (lub postrzegany jako intencjonalny) zadania cierpienia fizycznego innej osobie (Gelles, Straus 1979).

Cierpienie fizyczne może przebiegać na kontinuum od słabego bólu (np. klaps) do bólu ekstremalnego (np. ciężkie lanie). Intencja zadania bólu może wynikać z różnych przyczyn czy pobudek. W przypadku stosowania klapsów rodzic może chcieć dyscyplinować dziecko lub uchronić je przed niebezpieczeństwem. Rodzic może ciężko pobić dziecko np. dlatego, że próbuje ono bronić się przed jego przemocą.

Kryterium intencjonalności przemocy, podobnie jak agresji, jest powodem najważniejszych sporów dotyczących definiowania tych zachowań (Frączek 1986). Wynikają one z faktu, że intencja oraz motyw są przypisane do aktu przez osobę realizującą ten akt lub przez osoby obserwujące akt w trakcie jego przebiegu albo już po jego ustaniu. Aby rozwiązać problem intencjonalności zadania cierpienia, w definicji przemocy często dodaje się, że jest to „zachowanie **postrzegane** jako mające taką intencję”.

Poważne spory budzi też problem cierpienia – skutku aktu przemocy, jako definiującego kryterium. Wiele aktów przemocy z intencją spowodowania bólu w istocie go nie powoduje, podczas gdy szereg czynów nie mających takiej intencji może doprowadzić do doświadczania przez ofiarę cierpienia. Z tego powodu kryterium skutku (cierpienia) jest często odrzucane w definicjach przemocy i zastępowane intencją (lub postrzeganą intencją) zadania cierpienia.

W badaniach nad przemocą w rodzinie unika się zastępowania terminu „przemoc” terminem „agresja” (Steinmetz, Straus 1973). Uważa się bowiem, że przemoc to także kary cielesne praktykowane intencjonalnie w wychowaniu dzieci i nie zawierające intencji szkody (co jest elementem definicji „agresji”), za to w oczywisty sposób motywowane intencją zadania cierpienia czy bólu fizycznego. Niektórzy autorzy (Gelles, Straus 1979) proponują wręcz zastępowanie terminu „agresja fizyczna” terminem „przemoc”, ponieważ określane tym mianem zachowania posiadają unikalną charakterystykę, taką jak intencja zadania bólu czy cierpienia fizycznego, ale niekoniecznie motyw czy intencję zaszkodzenia ofierze.

W badaniach nad przemocą czy karami fizycznymi wobec dzieci, zagadnienia definicyjne, prezentowane powyżej, odgrywają znaczącą, jeśli nie kluczową rolę, szczególnie gdy próbuje się nie tylko opisywać przemoc wobec dziecka, ale też zrozumieć jej psychologiczne mechanizmy.

Kary cielesne a krzywdzenie dziecka

Przyjęto powyżej, że kary cielesne z definicji traktować należy jako przemoc rodziców czy opiekunów wobec dziecka. Warto zatem przyjrzeć się, w jaki sposób uprawnioną przemoc wobec dziecka (kary fizyczne) widziana jest z teoretycznej perspektywy zagadnień krzywdzenia dziecka.

Najogólniej mówiąc, krzywdzeniem dziecka nazywamy intencjonalne akty, zachowania (bądź ich brak), które powodują bądź mogą spowodować szkody dla dobra, rozwoju czy zdrowia dziecka (Gil 1970; Kempe, Kempe 1981; Piekarska 2000a). Jak wynika z powyższego opisu, krzywdzenie dziecka definiowane jest przy użyciu obydwu kryteriów – inten-

cjonalności czynu oraz jego negatywnych skutków.

W przypadku kar cielesnych mamy do czynienia zarówno z intencjonalnym działaniem (intencją zadania bólu fizycznego i cierpienia psychologicznego), jak też z negatywnymi skutkami tego działania (bezpośredni skutek w formie bólu i cierpienia, a często także zranienia, oraz potencjalne negatywne konsekwencje dla dobra, rozwoju i zdrowia dziecka).

Oczywiste jest zatem, że w świetle definicji „krzywdzenia” kary cielesne są formą fizycznego oraz psychologicznego czy emocjonalnego krzywdzenia dziecka (Czumbil, Hyman 1997).

Rozmiary, przejawy i skutki karania fizycznego

Współczesne badania nad karaniem fizycznym dzieci wskazują zarówno na ogromną różnorodność i powszechność kar stosowanych przez rodziców czy opiekunów dzieci, jak też na występowanie kar cielesnych w placówkach edukacyjnych czy opiekuńczo-wychowawczych (Piekarska 1999).

W wielu klasycznych już pracach psychologicznych, socjologicznych czy kryminologicznych podkreśla się, że rodzina jako formacja społeczna jest często uwikłana w wewnętrzne problemy, konflikty, a także przemoc. Badacze stwierdzają, że zjawiska te – choć destrukcyjne – należą do typowych („normalnych”), a nie patologicznych przejawów funkcjonowania rodziny (Blumberg 1964; Engfer, Schneewind 1982; Jarosz 1979; Pawłowska 1998; Pospiszyl 1994; Zielińska 1993).

Przemoc w rodzinie, w tym przemoc czy karanie cielesne dziecka, traktowane jest jako przejaw dysfunkcjonalności środowiska rodzinnego, uwarunkowany szeregiem czynników psychologicznych, społecznych, kulturowych czy nawet polityczno-ekonomicznych, oddziałujących z osobna bądź w złożonych konfiguracjach. Podejście to

zyskało sobie miano ekologicznego, bowiem zakłada, że tylko pełna, uwzględniająca wszystkie sfery wpływów środowiskowych, kontekstualna analiza zachowania oraz interakcji człowieka pozwala zrozumieć jego funkcjonowanie w złożonych relacjach społecznych czy związkach intymnych (Belsky 1980; Gelles, Straus 1979).

Jednym z głównych, złożonych czynników wyjaśniających przemoc w rodzinie, w tym także krzywdzenie dziecka, jest tak zwany stres życia (Egeland i in. 1980). Stres życia według zwolenników podejścia ekologicznego, to zbiór takich wydarzeń i towarzyszących im doświadczeń dotyczących rodziny, które stwarzają konieczność podjęcia trudnych wysiłków adaptacyjnych, a zatem prowadzą z reguły do dezorganizacji funkcjonowania rodziny.

Badania innego nurtu poszukują złożonych, wewnętrznych regulatorów przemocy rodziców wobec dziecka (Piekarska 1984a). W przypadku badań nad przemocą wobec dziecka, a w szczególności psychologicznych studiów nad instrumentalnym stosowaniem kar cielesnych przez rodziców, obiecującym podejściem wydaje się

analiza roli mechanizmów poznawczych. Jednym z nich, pełniącym bodaj najistotniejszą funkcję, jest poczucie kompetencji wychowawczych rodziców (Piekarska 1991). Jak sugerują wyniki badań, poczucie kompetencji wychowawczych rodziców jest ważnym korelatem zarówno częstości fizycznego karania dzieci, jak też surowości stosowanych kar.

Istnieje wszakże spora grupa dobrze znanych, wyizolowanych czynników o charakterze psychospołecznych determinantów czy predyktorów przemocy wobec dziecka. W badaniach nad bezpośrednimi uwarunkowaniami kar cielesnych stosowanych przez rodziców, zwraca się uwagę na rolę, jaką odgrywają ich przekonania religijne, rodzaj porady ekspertów (np. pediatry, nauczyciela) w sprawach dyscyplinowania dziecka, a także charakter ich własnych doświadczeń z dzieciństwa, w szczególności związanych z karaniem cielesnym (Curran i in. 2001). Wpływ doświadczeń bycia karanym fizycznie w dzieciństwie na późniejszą, akceptującą postawę wobec używania kar cielesnych, a także ich praktykowania wobec własnych dzieci, jest jedną z ważniejszych, negatywnych konsekwencji doświadczania przemocy.

Nie mniej poważne są indywidualne, bezpośrednie konsekwencje doświadczania kar cielesnych, szczególnie gdy stanowią one stały element surowych praktyk dyscyplinowania. Badania w tej dziedzinie pokazują, że dzieci bite, często i surowo karane cielesnie, w konsekwencji często doznają obrażeń fizycznych, mają z reguły podwyższony poziom lęku, są napięte, zdekoncentrowane, nadpobudliwe, mają zaburzenia snu, a także często problemy z moczeniem nocnym, przejawiają różnorodne zaburzenia zachowania (np. podwyższony poziom agresji), a także symptomy depresji (Bragiel 1997; Herman 1998; Piekarska 1999).

Uzasadnione wydaje się więc stwierdzenie, że skutki doświadczania przez dziecko kar cielesnych nie różnią się od

skutków krzywdzenia fizycznego i psychicznego, stanowiąc jeszcze jeden, ważny argument przemawiający za traktowaniem cielesnego karania jako przejawu krzywdzenia dziecka.

Polskie i światowe badania nad krzywdzeniem dziecka – rodzaje i rozmiary karania fizycznego

Systematyczne badania nad przemocą wobec dziecka zapoczątkowane zostały w Polsce w połowie lat 80. (Piekarska 1984b). Jedną z pierwszych prac na ten temat było studium 100 warszawskich rodzin i ich metod radzenia sobie z trudnościami wychowawczymi sprawianymi przez dzieci (Piekarska 1991). Wyniki tych badań ukazały nie tylko powszechność stosowania przemocy fizycznej i psychologicznej jako metody rozwiązywania problemów wychowawczych z dziećmi, ale także dużą intensywność kar cielesnych, wykraczającą poza prawną dopuszczalność.

Wagę powyższego wniosku podnosi dodatkowo specyfika badanej próby. Większość badanych rodziców (82%) miała wykształcenie co najmniej średnie lub wyższe, a niemal cała badana próba stanowiła rodzinę dobrze sytuowaną z jednym bądź dwójką dzieci, ocenianych (56% dzieci) przez nauczycieli jako dobrych uczniów nie sprawiających trudności wychowawczych.

Przemoc fizyczna była drugą, pod względem częstotliwości (po przemocy psychologicznej i agresji werbalnej), formą stosowanej wobec dzieci przemocy. W badanej próbie najczęściej stosowanymi formami kar cielesnych były „klapsy” (ponad 80% badanych) oraz „bicie ręką” (prawie 70% badanych). Około połowa badanych przyznała, że czyni to rzadko, 25% – że dość często, zaś 5% rodziców ujawniło bardzo częste bicie swoich dzieci.

Repertuar bicia nie kończył się jednak na „klapsach” czy „biciu ręką”. Ponad jedna trzecia badanych ujawniła stosowanie „solidnego lania”, jakkolwiek prawie wszyscy sprawiający dzieciom lanie robili to rzadko (4,5% badanych przyznało

jednak, że sprawia lanie dość często). Wielu rodziców (44,2%) przyznało, że bije swe dzieci pasem lub innym przedmiotem, z czego ponad 40% badanych stwierdziła, że używa pasa rzadko, 3,5% – dość często; natomiast nikt z respondentów nie przyznał, że bije pasem lub innym narzędziem bardzo często.

Około jedna trzecia badanych rodziców przyznała, że „szarpia” czy „potrząsa” swoje dziecko, albo „ciągną za ucho czy włosy”. Pozostałe zachowania wymieniane przez rodziców jako stosowane kary fizyczne to: „spoliczkowanie” (14% badanych), „rzucanie w dziecko przedmiotami” lub „niszczenie przedmiotów należących do dziecka”.

Kilkanaście procent respondentów przyznało, że choć zdarzało się to rzadko, to „biło swe dziecko na oślep”, „biło pięściami”, „obezwładniało” czy „kopało” dziecko.

Prawie jedna czwarta badanej próby, poza typowymi karami fizycznymi, stosowała (rzadko) kary polegające na „ograniczaniu ruchów i swobody dziecka”, „wyrzucaniu z domu” lub „pozbawianiu dziecka jedzenia czy miejsca do spania”.

W opisywanych badaniach matki nieco częściej przyznawały się do stosowania kar fizycznych niż ojcowie, za to formy ich karcenia miały mniejsze natężenie w porównaniu z ojcami, którzy częściej stosowali surowe kary fizyczne, czy wręcz brutalne bicie.

Częściej fizycznie karceni byli chłopcy niż dziewczęta; kary dla chłopców były również surowsze.

Opisane badania nie objęły próby reprezentatywnej i stanowiły na polskim gruncie pionierską próbę diagnozy i analizy zjawiska krzywdzenia dziecka.

Podobne badania, ale zorganizowane na szerszą skalę, zainicjowała i przeprowadziła dwukrotnie w latach 1998 i 2001 Fundacja Dzieci Niczyje (Sajkowska, Siemaszko 1999; Fluderska, Sajkowska 2001). Badania z 1998 r. mają unikalny charakter, bowiem przeprowadzone zostały bezpośrednio na 250 osobowej grupie 12-letnich

dzieci. Przy użyciu kwestionariusza, w połączeniu z elementami testu projekcyjnego, pytano badane dzieci o ich własne doświadczenia z różnymi formami krzywdzenia przez rodziców bądź opiekunów, a także o ich subiektywną ocenę skali zjawiska.

14% badanych dzieci raportowało bycie pobitym przez rodziców („lanie” – doświadczone co najmniej raz), konsekwencją czego było odniesienie różnorodnych obrażeń, takich jak siniaki, czy zadrapania. 12% dzieci przyznało, że ich rodzice stosują kary fizyczne powszechnie (nawet za drobne przewinienia), zaś ponad 30% podało, że zna co najmniej jedno dziecko, które było ciężko pobite przez rodziców lub też takie, które bite jest nawet za błahe przewinienia.

Niezwykłe interesujące są także poglądy wyrażone przez dzieci na temat dopuszczalności stosowania kar fizycznych. Większość dzieci deklarowała przyzwolenie na takie praktyki, traktując je jako naturalną formę sprawowania przez rodziców władzy rodzicielskiej.

Badania przeprowadzone w 2001 r. prowadzone były na reprezentatywnej, ogólnopolskiej próbie 1058 dorosłych Polaków. Ich celem było zebranie danych dotyczących:

- ustosunkowań i poglądów badanych wobec problemu krzywdzenia dziecka, w tym stosowania kar cielesnych,
- informacji na temat własnych doświadczeń osób badanych z przemocą i karaniem cielesnym zarówno w charakterze dziecka-ofiary (dane retrospektywne), jak też w charakterze rodzica (bezpośrednie dane o formach kar stosowanych wobec własnych dzieci).

Zebrane wyniki świadczą, iż polskie społeczeństwo uznaje za znaczące rozmiary i wagę problemu krzywdzenia dziecka (około połowa badanych wskazywała na różne przejawy krzywdzenia dziecka jako powszechne). Przyzwolenie na stosowanie kar cielesnych jest wyraźnie spolaryzowane. 36% badanych opowiadało się

za stosowaniem kar cielesnych, 47% było zdecydowanie przeciw, a 16% nie zajęło w tej sprawie żadnego stanowiska. Interesujące jest, że około 75% respondentów w tych badaniach stwierdziło, że doświadczało w dzieciństwie różnorodnych form i zróżnicowanego natężenia przemocy i kar fizycznych ze strony swoich rodziców czy opiekunów, a także ponad 80% badanych ujawniło praktykowanie podobnych metod dyscyplinowania wobec własnych dzieci.

Zatem wyniki tych badań sugerować mogą poważną rozbieżność pomiędzy postawami wobec przemocy a jej codzienną praktyką. Innymi słowy, znaczna część Polaków, choć przeciwna bądź „neutralna” wobec stosowania fizycznych kar wobec dzieci, stosuje je, powtarzając model i doświadczenia własnego dzieciństwa.

Dla wielu badaczy zjawiska krzywdzenia dziecka opisany wyżej wzór powielania punitivnych metod wychowawczych jest typowym mechanizmem, w dużym stopniu odpowiedzialnym za istniejącą tendencję do powszechnego praktykowania przemocy, jak też czynnikiem utrudniającym skuteczne oddziaływania edukacyjne czy prewencyjne, mające na celu przerwanie tak zwanego „błędnego koła” przemocy (Piekarska 1983; Wasserman 1967).

W wielu krajach świata badania złożonych uwarunkowań, przejawów i skutków przemocy w rodzinie, w tym krzywdzenia czy karania fizycznego dziecka, prowadzone są od kilkudziesięciu lat. Wiele publikacji prezentuje wyniki tych badań, między innymi Kempe i Kempe (1981), Gelles (1979), Gil (1970) oraz Steinmetz i Straus (1973).

Najogólniej mówiąc, wyniki tych badań jednoznacznie wskazują na powszechność stosowania kar fizycznych wobec dzieci, a także na znaczną ich brutalność, wykraczającą poza dopuszczalne prawem formy karania cielesnego. Większość tych prac zawiera alarmujące konkluzje dotyczące konieczności podjęcia pilnych działań interwencyjnych w celu ochrony dzieci

przed brutalnością kar cielesnych usankcjonowanych tradycją, obyczajami, wzorami kulturowo-religijnymi, a także prawem.

Najbardziej aktualnym, a jednocześnie bodaj największym, międzykulturowym i międzynarodowym studium nad karami fizycznymi są badania przeprowadzone pod kierunkiem Hymana (Hyman i in. 2001).

W 1998 r. grupa amerykańskich badaczy z Narodowego Centrum Badań nad Karami Fizycznymi i Alternatywnymi Metodami Wychowawczymi (Temple University) zainicjowała podjęcie międzynarodowych badań potencjalnych związków pomiędzy cielesnym karaniem a krzywdzeniem dziecka. W pierwszej fazie tych badań udział wzięli naukowcy z USA, Kanady, Szwecji, Niemiec, Finlandii, Hiszpanii, Grecji, Słowenii i Słowacji. Nieco później dołączyły Australia, Argentyna, Wielka Brytania, Malezja, Węgry oraz Filipiny.

W badaniach zastosowano procedury i narzędzia badawcze jednakowe (bądź maksymalnie zbliżone) dla wszystkich uczestników. Wyniki badań dotyczą 3272 osób (studentów uniwersyteckich) z 10 krajów na 4 kontynentach.

Szukano odpowiedzi na pytanie o powszechność stosowania kar fizycznych. Wyniki, co zrozumiałe, różnicują grupy badanych i kraje, które reprezentują.

Odsetek badanych, którzy przyznali, że doświadczała kar cielesnych, waha się od powyżej 80% (Korea, USA, Kanada), około 70% (Grecja, Wielka Brytania, Finlandia), około 60% (Niemcy, Malezja, Argentyna, Hiszpania), do zaledwie 35% (Szwecja).

Badano także formy i natężenie („typowość” i „surowość”) kar doświadczonych przez badanych i, jak wyraźnie pokazały wyniki badań, każdy z krajów miał swoje specyficzne metody karania cielesnego.

W Finlandii „ciągnięcie za włosy” było najbardziej typową formą przemocy fizycznej (58%), podczas gdy w Korei Południowej było to „uderzanie w ręce, ramiona, nogi” (68%), w Malezji „szczypanie” (35%), w Argentynie „potrząsanie” (17%), w USA i Kanadzie „klapsy” (około 75%).

Badani, którzy raportowali najbardziej intensywnie (najczęstsze) doświadczenia przemocy fizycznej ze strony rodziców (Korea, USA, Kanada), byli też tymi, którzy ujawniali najwyższą surowość kar. 30% Koreańczyków, 15% Amerykanów, 11% Brytyjczyków i 9% Kanadyjczyków oceniało stosowane wobec nich kary fizyczne za jednoznaczne z krzywdzeniem czy maltretowaniem. Dodatkowo, Koreańczycy przyznawali istotnie częściej niż pozostałe grupy, że byli „bici”, Amerykanie zaś istotnie częściej niż inne badane grupy raportowali „uderzanie (ich) przy użyciu różnych przedmiotów”.

Podsumowanie i konkluzje

Wyniki zaprezentowanych analiz jednoznacznie wskazują, że zagadnienia stosowania kar fizycznych i ich stosowania wobec dziecka stanowią ważny obszar problematyki zjawiska krzywdzenia dziecka. Kary cielesne są fizyczną i psychiczną przemocą wobec dziecka, ze wszystkimi potencjalnie szkodliwymi czy wręcz niebezpiecznymi konsekwencjami dla zdrowia, rozwoju i dobra dziecka.

Kary cielesne praktykowane są powszechnie w wielu krajach świata, przy dużej aprobach społecznej, w tym zarówno akceptacji stosujących je rodziców, jak też tolerancji dotkniętych nimi dzieci.

Tymczasem, jak alarmują wyniki badań psychologicznych, socjologicznych czy medycznych, stosowanie kar fizycznych w zdecydowanej większości rodzin przekracza dopuszczalne prawem natężenie i „zasadność” użycia. Innymi słowy, prawo dopuszczające stosowanie przez rodziców kar fizycznych wobec dzieci konstituuje niebezpieczną praktykę wychow-

Najciekawsze bodaj wyniki tych badań dotyczą jednak nie pomiaru i opisu doświadczanych przez badanych kar cielesnych, lecz ich ustosunkowań do takiej formy karania dzieci. Okazało się, że im rzadziej osoba badana doświadczała w dzieciństwie kar fizycznych, tym mniejsze było w jej przypadku ryzyko maltretowania fizycznego, a także tym mniej pozytywna była jej postawa wobec dopuszczalności kar fizycznych.

Innymi słowy, rzadziej i łagodniej karane dzieci miały nie tylko bezpieczniejsze dzieciństwo, ale też jako osoby dorosłe w mniejszym stopniu gotowe były akceptować kary fizyczne jako dopuszczalne metody wychowawcze.

wawczą, stwarzając tym samym poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa dziecka (Andrzejewski 1999; Bińczycka 1993; Mosakowska 1992).

Prawo zezwalające na rodzicielską przemoc jest nie tylko prawem sankcjonującym krzywdzenie dziecka, ale też istotnym czynnikiem wpływającym na przekazywanie z pokolenia na pokolenie praktyki przemocy w wychowaniu dziecka. Tym samym prawo to utrwała i wzmacnia pozytywne postawy społeczne wobec przemocy jako dopuszczalnej metody rozwiązywania konfliktów, czy osiągania instrumentalnych celów. Przeprowadzenie zmian legislacyjnych w celu zakazu stosowania kar cielesnych nie jest zadaniem łatwym, ale – jak sugerują wyniki badań naukowych – zadaniem koniecznym do przeprowadzenia. Pomocne i praktyczne byłoby wzorowanie się na programach i doświadczeniach tych krajów, które z sukcesem zakazały stosowania kar cielesnych wobec dziecka.

Literatura

- Andrejew I. (1964), *Oceny prawne karcenia nieletnich*, PWN, Warszawa.
- Andrzejewski M. (1999), *Prawna ochrona rodziny*, WSiP, Warszawa.
- Belsky J. (1980), *Child maltreatment. An Ecological Integration*, „American Psychologist” nr 4, s. 320–335.
- Bińczycka J., red. (1993), *Prawa dziecka – deklaracje i rzeczywistość*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Warszawa.
- Blumberg M. (1964), *When parents Hit Out*, w: S.K. Steinmetz, M.A. Murray (red.), *Violence in the Family*, Dodd Mead Comp. Inc., New York.
- Bragiel J. (1997), *Syndrom dziecka maltretowanego*, w: H. Górecka (red.), *Bezpieczeństwo rodziny w okresie transformacji ustrojowej*, Decora, Olsztyn.
- Bragiel J. (1998), *Zagadnienia przemocy wobec dziecka w rodzinie*, w: S. Kawula, J. Bragiel, A. Janke, *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Toruń.
- Curran K. (2001), *Cross-cultural comparison between Finland and the United States on the attitudes and practices of corporal punishment and abuse*, unpublished doctoral dissertation, Temple University, Philadelphia.
- Czumbil M.R., Hyman I. (1997), *What happens when Corporal Punishment is Legal?*, „Journal of Interpersonal Violence”, vol. 12, nr 2, s. 209–315.
- Dobrzynski A. (1974), *Przestępstwo przeciwko rodzinie*, KiW, Warszawa.
- Egeland B., Breitenbucher M., Rosenberg D. (1980), *Prospective Study of the Significance of Life Stress in the Etiology of Children Abuse*, „Journal of Consulting and Clinical Psychology” nr 2, s. 195–205.
- Engfer A., Schneewind K.A. (1982), *Causes and Consequences of Harsh Parental Punishment*, „Child Abuse and Neglect” nr 6, s. 129–139.
- Fluderska G., Sajkowska M. (2001), *Problem krzywdzenia dzieci. Postawy i doświadczenia dorosłych Polaków*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa.
- Frączek A. (1986), *Psychologiczne i socjologiczne uwarunkowania przemocy wobec dzieci*, w: A. Frączek (red.), *Studia nad uwarunkowaniami i regulacją agresji interpersonalnej*, Ossolineum, Wrocław.
- Gelles R.J. (1979), *Family Violence*, Sage Publications, Inc.
- Gelles R.J., Straus M. (1979), *Determinants of violence in the family: toward a theoretical integration*, w: W. Burr, R. Hill, I. Nye, I. Reiss (red.), *Contemporary Theories about the Family*, Free Press, New York.
- Gil D.G. (1970), *Violence Against Children*, Harvard University Press.
- Herman J.L. (1998), *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańsk.
- Hyman I., Einstein J., Amidon A., Bryony K. (2001), *An Update on the Cross-National Study of Corporal Punishment and Abuse*, prezentacja na konferencji Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego, USA.
- Jarosz M. (1979), *Problemy dezorganizacji rodziny*, PWN, Warszawa.
- Kempe C.H. (1962), *The Battered Child Syndrome*, „Journal of American Medical Association” nr 181, s. 17–24.
- Kempe R.S., Kempe C. H. (1981), *Child Abuse*, Harvard University Press.
- Mosakowska B. (1992), *Zespół maltretowanego dziecka*, w: *Prawa dziecka, deklaracje i rzeczywistość*, Impuls, Warszawa.
- Pawłowska R. (1998), *Dysfunkcja rodziny a przemoc*, w: J. Papież, A. Plukisa (red.), *Przemoc dzieci i młodzieży*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- Piekarska A. (1983), *Agresywne wychowanie – analiza psychologiczna*, „Psychologia Wychowawcza” nr 3, s. 301–316.

- Piekarska A. (1984a), *Przemoc w rodzinie: socjo-psychologiczne uwarunkowania i zakres zjawiska*, „Psychologia Wychowawcza” nr 1, s. 44–54.
- Piekarska A. (1984b), *Uwarunkowania, rozmiary i skutki zjawiska przemocy wobec dziecka. (Przegląd ważniejszych współczesnych badań w polskiej literaturze przedmiotu)*, „Psychologia Wychowawcza” nr 3, s. 301–310.
- Piekarska A. (1991), *Przemoc w rodzinie. Agresja rodziców wobec dzieci. Przejawy i psychologiczne uwarunkowania*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa.
- Piekarska A. (1999), *In Search for the Lost Childhood. Child and Youth Suicide as a Consequence and Symptom of Abuse and Neglect*, publikacja na międzynarodowej konferencji ISPCAN, Australia, Promaco Conventions, s. 902–908.
- Piekarska A. (2000a), *School Stress, Teachers’ Abusive Behaviours, and Children’s Coping Strategies*, „The International Journal of Child Abuse and Neglect”, vol. 24, nr 11, s. 1443–1449.
- Piekarska A. (2000b), *Child Abuse and Neglect*, w: L. Bird, W. Drewery (red.), *Human Development in Aotearoa: A Journey Through the Life Span*, McGraw-Hill, New Zealand s. 85–87.
- Pospiszyl I. (1994), *Przemoc w rodzinie*, WSiP, Warszawa.
- Sajkowska M. (1999), *Krzywdzenie dzieci – kreowanie czy ujawnianie problemu społecznego*, w: B. Balcerzak-Pradowska (red.), *Sytuacja dzieci w Polsce w okresie przemian*, IPiSS, Warszawa.
- Sajkowska M., Siemaszko (1999), *Raporty z badań problemu krzywdzenia dzieci: Profesjonaliści wobec problemu krzywdzenia dzieci. Dziecko jako ofiara krzywdzenia*, Fundacja „Dzieci Niczyje”, Warszawa.
- Steinmetz S., Straus M.A. (1973), *Violence in the Family*, Dodd Mead Comp. Inc., New York.
- Wasserman S. (1967), *The Abused Parent of the Abused Child*, „Children” nr 14, s. 175–179.
- Winiarz J. (1973), *Odpowiedzialność cywilna z tytułu nadzoru nad dzieckiem*, Wydawnictwa Prawnicze, Warszawa.
- Zielińska A. (1993), *Przemoc wobec dziecka jako przykład zaburzenia relacji międzyludzkich w rodzinie*, w: *Relacje między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych*, Uniwersytet Warszawski, Wydz. Pedagogiczny, Warszawa.

Przyzwolenie na stosowanie kar fizycznych wobec dzieci wyniki polskich badań

Autor	Pytanie	Przyzwolenie	Brak przyzwolenia
CBOS 1994	Czy zgadza się Pan(i), czy też nie zgadza ze stwierdzeniem:		
	Lanie jeszcze nikomu nie zaszkodziło.	47% Zdecydowanie tak – 11% Raczej tak – 36%	46% Zdecydowanie nie – 17,% Raczej nie – 29%
	Wobec dzieci nie powinno się stosować żadnych kar fizycznych.	51 % Zdecydowanie nie – 6,% Raczej nie – 36%	42 % Zdecydowanie tak – 23% Raczej tak – 28%
	Czy lanie jest poniżaniem dziecka, czy tylko zwykłą metodą wychowawczą?	36% zwykła metoda wychowawcza	54% poniżanie dziecka

Im respondenci są starsi i słabiej wykształceni, tym częściej mają przyzwalający stosunek do kar fizycznych. Częściej zwolennikami tych kar są mężczyźni niż kobiety, mieszkańcy wsi niż mieszkańcy miast, rolnicy i robotnicy niż kadra kierownicza i inteligencja.

Cichomski, Morawski 1997	Czy się Pan(i) zdecydowanie zgadza, zgadza, nie zgadza, czy też zdecydowanie się Pan(i) nie zgadza ze stwierdzeniem, że czasami jest konieczne, by porządnym laniem przywołać dziecko do porządku?	52%	48%
		1992 – 60%	1992 – 40%
		1993 – 56%	1993 – 44%
		1994 – 59%	1994 – 41%
		1995 – 57%	1995 – 43%

Akceptację „porządnego lania” częściej wyrażają mężczyźni niż kobiety. Im starsi są badani i im niższy ich poziom wykształcenia, tym większy jest odsetek zwolenników takiej metody wychowawczej. Z koniecznością bicia dzieci częściej zgadzają się rodzice z rodzin wielodzietnych.

Fluderska, Sajkowska 2001	Czy stosowanie wszelkich kar fizycznych przez rodziców powinno być prawnie zakazane?	38% Zdecydowanie nie – 6% Raczej nie – 32%	48% Zdecydowanie tak – 17% Raczej tak – 31%
	Czy są sytuacje, które usprawiedliwiają w wychowaniu dzieci stosowanie kar fizycznych?	36%	47%

Zwolennikami kar fizycznych są znacząco częściej mężczyźni niż kobiety. Im jest wyższy poziom wykształcenia, tym mniejsza zgoda na karanie dzieci biciem. Najwyższą akceptację kar fizycznych wyrażają rolnicy, robotnicy, gospodynie domowe i emeryci. Stosowanie kar fizycznych znacznie częściej akceptują te osoby, które doświadczyły bicia w dzieciństwie, oraz te, które deklarują, że biją własne dzieci.

**Przyzwolenie na stosowanie kar fizycznych wobec dzieci
wyniki polskich badań c.d.**

Autor	Pytanie	Przyzwolenie	Brak przyzwolenia
PARPA 2001	Czy są takie sytuacje, które usprawiedliwiają w wychowaniu dzieci stosowanie kar fizycznych?	47% Zdecydowanie tak – 8% Raczej tak – 39%	48% Zdecydowanie nie – 23% Raczej nie – 25%

Przyzwolenie na stosowanie kar fizycznych częściej wyrażali badani, którzy ukończyli 30 lat, najczęściej z kategorii wiekowej 30-39 lat. Częściej dopuszczalność kar fizycznych w wychowaniu dziecka popierają osoby z wykształceniem podstawowym, mieszkańcy wsi, osoby o niskim statusie ekonomicznym, regularnie praktykujące.

	Czy dziecko zasługuje na lanie, gdy:	TAK		NIE	
		Dorośli (a)	Dzieci (b)	Dorośli (a)	Dzieci (b)
CBOS 1994 (a) Sajkowska, Siemaszko 1999 (b)	popęłni drobną kradzież	54%	66%	39%	33%
	pije alkohol	51%	76%	43%	22%
	wagaruje	40%	52%	53%	44%
	pali papierosy	39%	70%	54%	29%
	okazuje brak szacunku rodzicom	33%	52%	57%	46%
	nie słucha rodziców	30%	35%	61 %	62%
	kłamie	28%	18%	65%	79%
	nie wróci o określonej porze	21%	16%	72%	83%
	nie dba i niszczy ubranie	13%	17%	79%	75%
	zniszczy cenną rzecz	12%	15%	82%	81%
	ma złe oceny	8%	10%	87%	88%

Opracowano na podstawie:

Cichomski B., Morawski P. (1999), *Polski Generalny Sondaż Społeczny: struktura skumulowanych danych 1992–1997*, Instytut Studiów Społecznych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1999.

Czy istnieje społeczne przyzwolenie na stosowanie kar fizycznych wobec dzieci?, Komunikat z badań. CBOS, lipiec 1994, Badanie przeprowadzono na reprezentatywnej, losowej próbie dorosłych mieszkańców kraju w maju 1994.

Fluderska G., Sajkowska M., (2001), *Problem krzywdzenia dzieci. Postawy i doświadczenia dorosłych Polaków. Raport z badań*. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa. Badanie przeprowadzono na reprezentatywnej próbie 1058 dorosłych mieszkańców Polski w styczniu 2001 r.

Raport z badań nt. „Dzieciństwo bez przemocy” Badanie przeprowadził OBOP na zlecenie PARPA w listopadzie 2001 r., na reprezentatywnej próbie Polaków powyżej 15 roku życia.

Sajkowska M., Siemaszko J., (1998), *Dzieci jako ofiary krzywdzenia. Raport z badań*, Fundacja Dzieci Niczyje. Badania przeprowadzono na próbie klas szóstych szkół podstawowych dzielnicy Praga – Południe, N=250.